

2-SINF O‘QISH DARSLARIDA NUTQ O‘STIRISH YO‘LLARI**Sadriddinova Zulfiya Mirzaliyevna**

Qo‘qon Universiteti Ta‘lim kafedrası o‘qituvchisi

Mamasobirova Dilafruz Akmaljon qizi

Qo‘qon universiteti Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘quvchilar nutqini o‘stirish yo‘llari va vazifalari, shuningdek, nutq o‘stirishning metodik shartlari borasida ma‘lumotlar keltiriladi. Shuningdek nutq o‘stirish tushunchasi, o‘quvchilar nutqini o‘stirishning mavjud ahvoli, o‘qish darslarida nutq o‘stirishning shakl va vositalari, nutq o‘stirishda noan‘anaviy usullardan foydalanish haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: nutq, temp, tovush, nutqiy mahorat, estetik tarbiya, logoped mashg‘ulotl

Kirish:

Xalqimizning ko‘p asrlik madaniy, ilmiy-ma‘rifiy va badiiy tafakkuri, intellektual salohiyatining yorqin va bebaho mahsuli bo‘lgan o‘zbek tili jahondagi boy va qadimiy tillardan biridir. Istiqloq yillarida ona tilimiz tom ma‘noda davlat tiliga aylanib, xalqimizni yurtimizda erkin va ozod, farovon hayot qurishdek buyuk marralarga safarbar etadigan beqiyos kuch sifatida maydonga chiqdi.

Bugun O‘zbekistonimiz “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” degan bosh tamoyil asosida taraqqiyotning yangi, yanada yuksak bosqichiga ko‘tarilmoqda. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar jarayonida davlat tilining hayotimizdagi o‘rni va nufuzi tobora oshib bormoqda.

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishishga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisida so‘zlagan nutqida ta‘kidlanganidek, “Bugungi kunda “Farzandlarimiz bizdan ko‘ra kuchli, bilimli, dono va albatta baxtli bo‘lishlari shart!” degan hayotiy da‘vat har birimizning ongimiz va qalbimizdan mustahkam o‘rin egallagan. Shu maqsadda ta‘lim tizimining, o‘qituvchilarning eng muhim vazifasi yosh avlodga puxta ta‘lim berish, ularni jismoniy va ma‘naviy yetuk insonlar etib tarbiyalashdan iborat. Farzandlarimizni hayotda munosib o‘rin egallashlarini ta‘minlashni yangi bosqichga ko‘tarishni davrning o‘zi taqozo etmoqda”¹ degan edilar.

Ba‘zi bolalar tovushlarni noto‘g‘ri talaffuz qilbigina qolmay, ularni bir-biridan farqlay ham olmaydilar. Nutqdagi bunday kamchiliklar darslarni o‘zlashtirishda bolalar uchun sezilarli qiyinchiliklarni tug‘diradi. Bunday hollarda logoped mashg‘ulotlar yordamiga muxtoj bo‘ladilar.²

Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishining aktiv faoliyatining muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. O‘quvchi uchun esa nutq maktabda muvafaqqiyatli ta‘lim olish qurolidir.

Asosiy qism:

Nutqning tovush madaniyati o‘z ichiga nutqning talaffuz tomonini to‘lig‘icha oladi. Bunda ona tilidagi hamma tovushlarni, so‘zlarni aniq va tushunarli talaffuz etish, nutqdagi tovushlarning

¹ Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi nutq / Sh.M. Mirziyoyev. — Toshkent: «O‘zbekiston» NMIU, 2017. —32 b.
² fayllar.org/2-oqish-darslarida-ogzaki-nutqni-ostirish-yoli-va-vositalari-v2.html

intonatsiyasi, tempi, ovoz kuchi, imo-ishora, nutq orqali aloqa qilishning elementar madaniyati-nutq toni, turish holati va boshqalarga e’tibor beriladi. Tovush madaniyatining asosi-nutq tovushlarini eshitish va nutq paytida nafas olish holati ohangdor nutqning kelib chiqishidagi asosiy sabab va sharoitlar hisoblanadi³.

G‘arb tilshunosligida umumiy ma’noda “til madaniyati” termini ham qo’llanadi. 1-ma’nodagi, “Nutq madaniyati” tushunchasi adabiy tilni o’zlashtirishdagi ikki bosqichni qamrab oladi: a) nutqning to’g’riligi nutqiy mahorat. Nutqning to’g’riligi muayyan tilda so’zlovchilar va yozuvchilar tomonida, “ideal” yoki umum tomonidan qabul qilingan va an’anaviy saqlanib kelayotgan odatlar, ibrat va namunalar tarzida idrok etiladigan adabiy me’yorlarga amal qilishdir. Nutqiy mahorati esa nafaqat adabiy me’yorlarga amal qilish, balki o’zaro mavjud bo’lgan variantlardan mazmunan eng to’g’ri, eng aniq, uslub va vaziyat nuqtai nazaridan eng maqbuli va ifodalisini tanlab olish mahoratidir (Masalan: aka—oka —ako; kelyapti—kevotti—kelopti variantlaridan birining adabiy me’yor sifatida tanlanishi). Yuksak nutqiy madaniyat kishining umumiy yuksak madaniyatini, fikrlash madaniyatini, tilga nisbatan ongli mexr-muhabbatini namoyon qiladi. Nutq madaniyati nazariyasining asosiy tushunchasi til me’yoridir. 2-ma’nodagi Nutq madaniyatining asosiy vazifasi ijtimoiy til amaliyotiga faol ta’sir ko’rsatish maqsadida (tilning barcha sathlarida) ob’ektiv til me’yorlarini ularning barqarorlashgan shakllarida, ziddiyatlarida, vujudga keluvchi tamoyillarida o’rganishdir. Zamonaviy Nutq madaniyati nazariy va amaliy fan bo’lib, u til amaliyotiga ta’sir etish maqsadida adabiy til tarixi, grammatika, uslubshunoslik va boshqa tilshunoslik bo’limlarining yakunlari va xulosalarini umumlashtiradi. Alisher Navoiy o’zining butun hayoti va ijodiy faoliyati bilan o’z davri nutq madaniyatiga, nutq odobiga mislsiz hissa qo’shgan bo’lsa, keyingi davrda yashagan Bobur, Muhammad Solih, Gulxaniy, Nodira, Ogahiy, Furqat, Muqimiy va boshqa shoirlarning asarlari tilida ham o’sha davr tili va nutq madaniyati ma’lum darajada aks etgan, “Yaxshi so’z—jon ozig’i”, “Bug’doy noning bo’lmasa ham, bug’doy so’zing bo’lsin”, “O’ynab gapirsang xam o’ylab gapir”, “Har neni yemak — hayvonning ishi, har neni demak — nodonning ishi” kabi maqol va hikmatli so’zlarning paydo bo’lishi ham o’zbek xalqida nutq madaniyatiga avvaldan e’tibor kuchli bo’lganidan darak beradi. O’tgan asrning 20-yillaridan so’ng o’zbek tilining xalq tiliga yaqinlashtirilgan milliy adabiy til me’yorlariga asoslanadi. Bu me’yorlarni shakllantirish ishiga olimlar (Otajon Hoshim, T. N. Qoriniyoziy, S. Ibrohimov, Olim Usmon va boshqa), adib-u shoirlar (Qodiriy, Cho’lpon, Avloniy, Fitrat, Oybek, G’afur G’ulom, Abdulla Qahhor va boshqa) munosib hissa qo’shdilar⁴.

Bolaning rivojlanishi va yosh xususiyatlariga mos nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirish borasida ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borgan olimlarning fikrlarini biz ham qo’llab-quvvatlagan holda bugungi kun talablari darajasida aniq maqsadlarga qaratilgan ishlarni amalga oshirish muhimligini ta’kidlab o’tmoqchimiz.

Nutqni rivojlantirish nafaqat bolani atrof-olam bilan tanishtirish, balki umumiy psixik rivojlanish ustuni hisoblanadi. Bola nutqining rivojlanishi umuman shaxsni va shu bilan birga barcha psixik jarayonlarni shakllantirish bilan bog’liqdir. “Tilni egallash jarayoni – bu faqat shunchaki bilimlar, mahorat hamda ko’nikmalarni berish jarayoni emas. Bu, eng avvalo tarbiyadir.

³ “Til va nutq” rivojlantirish markazidagi ta’lim faoliyatini rejalashtirish. (O’quv qo’llanma) - T., Innovatsion rivojlantirish nashriyot -batbaa uyi”, 2023. 8-bet J:252 bet.

⁴ “O’zbekiston milliy ensiklopediyasi” N harfi Davlat ilmiy nashriyoti TOSHKENT J:367bet 350-351-betlar

Qalbni tarbiyalash, aqlni tarbiyalash, fikrlar tuzishni shakllantirish, inson ruhiy qiyofasining eng nozik qirralariga chidam bilan ishlov berishdir⁵

Ko‘pgina tajribalar shuni ko‘rsatdiki, nutqi rivojlanmagan o‘quvchi to‘liq shaxs sifatida kamol topmaydi⁶ demak, o‘qituvchi har doim shuni esda tutishi kerakki, nutqni rivojlantirish jarayonida shaxsning axloqiy sifatleri shakllantiriladi, aqliy va estetik tarbiyaning muhim vazifalari hal etiladi. nutq bu rivojlanishiga ko‘maklashuvchi vositadir.

Xulosa:

Xulosa shuki, o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi darslarida nutqiy muammolari bilan ishlash va ularning nutqining rivojlanishi uchun kerakli yordamlarni o‘rganishga yordam beradi. O‘qish va o‘rganish jarayonida nutqiy muammolarga duch kelsa, ularning o‘qish qobiliyatlarini ham oshirishadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining og‘zaki nutqini rivojlantiruvchi omillar sifatida ilg‘or pedagogik texnologiyalar va didaktik metodlar belgilab olindi. Ulardan dars jarayonida unumli foydalanib, o‘quvchilarning og‘zaki nutqini rivojlantirish zarurligi belgilandi. Bolalarning nutqini rivojlantirishda savod o‘rgatish, ona tili va o‘qish darslari o‘rni benihoya kattadir. Agar o‘qituvchi dars jarayonini to‘g‘ri tashkillab bolalar bilan hamohang tarzda ishlay olsa ularni nutqi tez va oson rivojlanishiga olib keladi. Bu jarayon esa o‘qituvchidan faqatgina pedagogik mahoratni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi nutq / Sh.M. Mirziyoyev. -- Toshkent: "O‘zbekiston" NMIU, 2017. --32 b.
2. 2."Til va nutq" rivojlantirish markazidagi ta‘lim faoliyatini rejalashtirish.(O‘quv qo‘llanma)-T.:., Innovatsion rivojlantirish nashriyot -batbaa uyi”
3. "O‘zbekiston milliy entsiklopediyasi" N harfi Davlat ilmiy nashriyoti TOSHKENT J:367bet 350-351-betlar
4. Ona tili fani bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi uzluksiz ta‘lim milliy o‘quv dasturlari. Toshkent, 2021
5. Sadriddinova Zulfiya Mirzaliyevna. (2023). BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI IJODKORLIKKA O‘RGATISHDA XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH METODIKASI(O‘QISH VA ONA TILI O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARI MISOLIDA". International journal of education, social science & humanities. finland academic research science publishers, 11(6), 598–603.
6. Sadriddinova Zulfiya. (2024). BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARNING IJODIY FAOLIYATINI TASHKIL ETISH-DOLZARB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. Yosh Tadqiqotchi Jurnal, 3(1), 188–193. Retrieved from
7. Maxmudova Zilola. (2023). TALIM MUASSASI RAHBARLARIDA YUKSAK AXLOQIY SIFATLARI RIVOJLANTIRISH. *International Multidisciplinary Journal of Universal Scientific Prospectives*, 1(2), 78–83. Retrieved from <https://izlanuvchi.uz/index.php/iz/article/view/17>
8. Toxirjon, U. (2024). PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA O‘RTASIDAGI O‘ZARO TA‘SIRNI O‘RGANISH. Integration of Economy and Education in the 21st century, 2(2), 22-27.

⁵ "Science and Education" Scientific Journal April 2021 / Volume 2 Issue4

⁶ Ona tili fani bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi uzluksiz ta‘lim milliy o‘quv dasturlari. Toshkent, 2021.

9. Toxirjon, U. (2024). BOSHLANGICH SINFLARDA O ‘QISHNI YETKAZIB OLISHGA QIYNALAYOTGAN O ‘QUVCHILAR BILAN ISHLASHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH. Integration of Economy and Education in the 21st century, 2(2), 9-13.

10. Umarov Tokhirjon. (2024). PROVISION OF PSYCHOLOGICAL SERVICES IN EXTREME SITUATIONS IS SOCIAL. International Multidisciplinary Journal of Universal Scientific Prospectives, 2(2), 1-6. Retrieved from <https://izlanuvchi.uz/index.php/iz/article/view/28>

11. В статье представлена информация о роли педагогики и психологии в повышении качества и эффективности образования, формировании зрелого поколения. Данное научное исследование исследует решающую роль симбиотических взаимоотношений педагогики и психологии в . (2024). YANGI O‘ZBEKISTONDA IJTIMOY-INNOVATSION TADQIQOTLAR, 2(2), 5-12. <https://nuzjournals.uz/index.php/yoiit/article/view/79>

12. Toxirjon, U. (2024). XALQARO O ‘QISH SAVODXONLIGINI O ‘RGANISH (PIRLS). Integration of Economy and Education in the 21st century, 2(2), 14-17.